

Damned if you do, damned if you don't?

Regeringar, väljare och kriser

Jonas Hinnfors

Damned if you do, damned if you don't? Governments, voters and crises

What can we expect in terms of electoral consequences of the corona pandemic? When taking stock of previous crisis research we have to be cautious, as the corona pandemic crisis is unique in the sense that it combines extremely long-lasting health issues with enormously far-reaching economic, social and knock-on health consequences. The main findings suggested by the crisis discourse indicate that primarily, voters look back and punish governments. However, the straw to clutch by central governments is that voters might, in fact, reward those who have really gone the extra mile to alleviate economic hardships for the voters. Whether at the September 2022 general election this is what the Swedish voters will remember or the high covid-19 death figures is still a moot point.

Vid stora kriser är det inte ovanligt att väljare vänder sin frustration mot sittande regering. Omdömena från kris- och katastrofforskningen är tämligen entydiga. Efter den stora finanskrisen 2008 visade det sig att "till slut är det få regeringar som lyckas undkomma nederlag när ekonomiska förhållanden tydligt missgynnar dem, oavsett vilka de underliggande orsakerna är" (LeDuc & Pammett 2013: 499).¹ Framförallt gynnades partier som inte nyligen varit i regeringsställning av en veritabel "exodus av väljare" bort från traditionella etablerade partier (Hobolt & Tilley 2016: 985) i en utsträckning som beskrivits som en "väljarepidemi" (Laffan 2014: 272; se även Lindvall, 2014; Hernandez & Kriesi 2016). Ett undantag från huvudregeln är dock väljarutvecklingen i Sverige efter finanskrisen 2008. Alliansens stora parti, Nya Moderaterna, ökade sitt stöd från valet

1 Här och vid samtliga citat i detta bidrag där originaltexten varit på engelska har översättningen gjorts av författaren.

2006 till 2010 med nära fyra procentenheter. Alliansregeringen bidrog med relativt stora stödåtgärder för att lindra krisen, vilket kanske i sig inte alltid räcker i väljarnas ögon men förefaller vara ett nödvändigt kriterium för regeringsöverlevnad efter stora kriser. På lite längre sikt skedde dock ändå precis det som forskningen också pekat på, från valet 2010 valde många väljare Sverigedemokraterna som utmanade de traditionella partierna. Stödet för hypotesen att väljare "straffar" sittande regeringar vid särskilt ekonomiska kriser om väljarna uppfattar krisåtgärderna som för svaga är generellt sett "starkt" (Lindvall 2014:748).

Framförallt är det de konkreta umbäranden som väljare känner som går ut över regeringar som uppfattats vara passiva. De undantag forskningen pekat på rör fall där regeringar har satsat stora resurser på att lindra följderna för befolkningen.

Under den pågående pandemikrisens första år har den svenska väljaropinionen inte på något entydigt vis reagerat med exodus eller epidemisk instabilitet – varken mot regeringen i snäv bemärkelse eller mot de fyra partier som sedan 2019 samarbetar inom ramen för det sk januariavtalet. Visserligen har en hel del opinionsrörelser kunnat noteras men den 30 januari 2021 var opinionsläget inte dramatiskt annorlunda än vid valet 2018. Ser vi enbart till det största av de fyra samarbetspartierna, Socialdemokraterna, så stärktes istället partiets ställning tydligt från januari 2020 strax före krisen till juni 2020 (från cirka 23 procent till cirka 33 procent). Därefter har stödet fallit tillbaka till i nivå med valresultatet 2018. Regeringsunderlaget, V, S, MP, C, L, hade vid valet 2018 cirka 55 procent och i januari 2021 cirka 53 procent (S: cirka 28 procent, SCB maj 2020, SCB november 2020, *Ekot* 2021).

Självklart kan dock opinionsläget komma att förändras. Krisen är långt ifrån över i början av 2021 trots att ett helt år gått sedan de första rapporterna om ett nytt virus. Vad säger kris- och katastrofforskningen om vilka reaktioner vi kan förvänta oss från väljarkåren på lite längre sikt – exempelvis inför riksdagsvalet i september 2022?

Långsinta väljare?

Mer bakåt- än framåtblickande vid kriser

Låt oss till en början konstatera att det inte är alldeles självklart huruvida krisdrabbade väljare ser utvärderande bakåt på hur partierna har agerat eller istället blickar framåt och lyssnar på partiets löften om framtiden. Rent allmänt pekar forskningen på att väljare gör både och, men att uppfattningar om brutna löften i sig är ett viktigt inslag i väljares retrospektiva utvärdering av vad partierna gjort (Born et al. 2018: 702). Inledningsvis kan vi därför förvänta oss att det främst är en retrospektiv utvärdering av vad partierna har åstadkommit som styr väljarna. Helt kan dock inte prospektivt, framåtblickande, beteende uteslutas (Lindvall 2014: 761).

Vi kan först slå fast att pandemisituationen verkligen kan betraktas som en "kris".² Enligt gängse definitioner (Brändström 2016: 12; jämför Boin & t'Hart 2007: 42) kännetecknas kriser av ett par kärnkriterier: 1) Specifika förhållanden som utgör allvarligt hot mot centrala värden i samhället; 2) uppfattas behöva hanteras genast och 3) karakteriseras av hög grad av osäkerhet angående vad som egentligen orsakar problemen samtidigt som potentiella konsekvenser uppfattas vara omfattande. Visserligen blev det ganska snart fastslaget att pandemin orsakades av ett nytt sk coronavirus, men exakt hur samhället skulle hantera virusspridningen har omgärdats av stor osäkerhet vilket också skapar osäkerhet för väljare, partier och andra opinionsbildare (Rosenthal et al. 2001).

Att samtliga kriskriterier är uppfyllda är otvetydigt. Redan den 30 januari meddelade WHO (Världshälsoorganisationen) att covid-19-viruset är ett hot mot människors hälsa. En dryg månad senare klassificerades situationen som en "pandemi" (dvs viruset hade global spridning). En lång rad åtgärder har vidtagits i olika länder för att stoppa smittspridningen. Ett knappt år senare står det klart att framgångarna är måttliga utan vaccin. Vid årsskiftet 2020/2021 har vaccin faktiskt utvecklats men det är samtidigt tydligt att dämpningen av smittspridningen trots det kommer att dröja en lång bit in på 2021 eller i vissa fall ännu längre.

Vad gäller just hälsokriser är forskningen tämligen begränsad, vilket i första hand beror på att en sådan omfattande hälsokris som bemötts med så kraftfulla politiska åtgärder inte har förekommit i modern tid. Närmast kommer de s k Asiat- och Hongkonginfluensorna på 1950- och 1960-talen. De spreds snabbt och ledde till relativt höga dödstal och fick en hel del ekonomiska konsekvenser genom stängda arbetsplatser osv. Trots det hanterades de inte alls med samma grad av nedstängning av ekonomisk och annan verksamhet som under den nuvarande coronapandemin (Jackson 2009; se även Roberts 2020; jämför Dahlström & Lindvall 2021). Följaktligen finns heller inga större studier av hur väljare reagerar på den kombinerade hälso- och ekonomiska kris som vi nu genomlider. Rent generellt pekar dock forskning om olika slags hälsokriser på behovet – såväl ur sjukvårds- som politisk synpunkt – av att försöka utveckla så mycket kunskap eller åtgärdsprogram att "osäkerhet" kan omvandlas till "riskbedömning" (MacGregor et al. 2020). Givet coronapandemins enormt snabba förlopp med stor osäkerhet kring vilka åtgärder som fungerar eller ej torde det vara först vid introduktionen av fungerande vaccin som krisen övergår från osäkerhet till riskbedömning (MacGregor et al. 2020: 116). Just coronakrisen har emellertid sett vad som förmodligen är ett rekord i antalet medieframträdanden av "experter" av olika slag, dels via myndigheters

2 Observera att jag här diskuterar sådana kriser som på olika vis hotar människors ekonomi, hälsa och välbefinnande i direkt mening, dvs inte andra typer av kriser som uppstår exempelvis vid Palmemordet eller 11 september.

presskonferenser (Folkhälsomyndigheten höll länge dagliga sådana), dels via debattartiklar och medieintervjuer, med ofta olika uppfattningar om viruset (Jasanoff et al. 2021: Introduction; Vetenskap & Allmänhet 2020). Denna flod av olika tolkningar av hur viruset fungerar och vilka motåtgärder som är lämpliga har, tentativt, bidragit till att göra det svårare för politiker och myndigheter att hävda att ”osäkerhetsfasen” ersatts av en ”riskbedömningsfas”. Precis där står vi i början av 2021, men givet att vaccineringen blir klar under 2021 torde ändå pandemisituationen ha omvandlats till ett något mer hanterligt läge före valet 2022 baserat på någotsånär säkra riskbedömningar. Om detta sedan påverkar valjarna i någon riktning är samtidigt tämligen oklart, men om konkreta problem för valjarna inte löses tenderar de att vara tämligen långsinta mot sittande regeringar.

Pandemispecifika följder vid val

Tunt forskningsunderlag, men pekar på att det är smittspridningens omfattning väljare minns

En studie av politiska konsekvenser av ett stort svininfluensautbrott (det sk H1N1-viruset) i Mexiko 2009 skänker visst ljus över viruskriser och val. Mellan mars och juni 2009 drabbades tiotusentals mexikaner av svininfluensa och en rad åtgärder vidtogs, som social distansering, hushållskarantänregler, stängda skolor och arbetsplatser. BNP gick ner med cirka en procent. Redan i maj-juni lättade dock smittspridningen väsentligt. I juli hölls sedan parlamentsval (Gutierrez et al. 2020: 5). Resultaten antyder fyra ting. För det första var det främst det regerande partiet som drabbades av väljarnas dom. För det andra var väljarflykten inte särskilt stark, men i lägen då regering och opposition ligger nära varandra kan det få stora politiska konsekvenser. För det tredje var det just hälsoläget väljarna reagerade på. Runt om i Mexiko var väljarflykten från regeringspartiet starkast i de delar av landet som hade haft störst spridning av influensan. För det fjärde glömde väljarna inte i första taget. Flera år efter att hälsoläget var under kontroll fortsatte väljarna att även vid nästa val straffa det parti som hade varit i regeringsställning när viruset spreds. Det bakåtblickande, retrospektiva beteendet var alltså starkt.

Allt annat lika kan det alltså vara så att de regeringar som tidigt lyckas ”platta till” sjukdomskurvan har större chans att undvika negativa väljarreaktioner – vaccin eller inte (Gutierrez et al. 2020: 3). Huruvida Sverige har ”plattat till” kurvan eller ej är omstritt. Det är otvetydigt så, att dödsfallen och smittspridningen varit höga. Jämförelser mellan länder är inte okomplicerade men en försiktig skattning är i varje fall att antalet döda inte har varit ”lågt” (Karlsten 2021; se även Google 2021, Jasanoff et al. 2021 och Dahlström & Lindvall 2021). I vilken mån väljarna kommer att betrakta de svenska coronakurvorna som ”tillplattade” eller ej är visserligen svårt att veta – och vi vet ej heller i vilken

utsträckning väljarna kommer att lägga sitt hälsofokus på smittotalen eller på vaccineffekterna. Om det landar på smitto- och dödstal torde, allt annat lika, regeringen arbeta i uppförsbacke fram till valet 2022.

Andra typer av naturkatastrofer

Väljarna minns omfattningen av regeringars konkreta åtgärder för att lindra människors umbäranden; löften om att minska risker i framtiden faller platt

Nu är dock inte allt annat lika. Det som kännetecknar många kriser är att de inte enbart orsakar problem inom vad som skulle kunna kallas sitt eget område. Naturkatastrofer leder ofta till stor materiell förstörelse och till mänskligt lidande och död, men får ofta även ekonomiska konsekvenser vars hantering kan bli minst lika politiskt kontroversiell under lång tid, som hanterandet av de direkta katastrofskadorna. Likaså kan rent administrativa aspekter, som handlar om vilken politisk nivå eller vilken myndighet som har det operativa ansvaret för beslutsfattandet under krisen i sig leda till politisk strid.

Det som förefaller vara den vanligaste politiska sidoeffekten av kriser är de ekonomiska konsekvenserna och hur väljare reagerar på dem. Även vid plötsliga och mycket korta naturkatastrofer är det ofta de ekonomiska konsekvenserna väljarkåren tar hänsyn till när de utvärderar regeringars agerande. Efter att orkanen Gudrun drabbade södra Sverige 2005 avstod i princip regeringen från att ge katastrofstöd till markägare och andra drabbade. De politiska återverkningarna blev tydliga. I områden där stormskadorna var mest omfattande tappade regeringspartiet, Socialdemokraterna, mer än på andra håll. Vid valet 2006 rörde det sig om flera procentenheter. Vad mera var, precis som i fallet med hanteringen av svininfluensaviruset i Mexiko var väljarkåren tämligen långsint. Även i valen 2010 och 2014 fanns kvardröjande, retrospektiva, effekter av regeringens passivitet fem och nio år tidigare (Eriksson 2016: 130). Som jämförelse kan de mycket omfattande katastrofstödåtgärderna från den tyska socialdemokratiska regeringens sida vid Elbeflodens översvämming 2002 framhållas. Vid valet 2005 ökade stödet för socialdemokraterna med flera procentenheter just i de översvämningsdrabbade områdena (Bechtel & Hainmueller 2011; hur långvariga sådana, för regeringen positiva, effekter är, är dock inte alldeles glasklart; jämför Gutierrez et al. 2020: 4). Vi kan alltså, tentativt, dra slutsatsen att sådana katastrofåtgärder som lindrar negativa ekonomiska återverkningar uppskattas av väljarna. Hur väljarna kommer att uppfatta de ekonomiska stödåtgärderna som den svenska regeringen sjösatt under coronapandemin i relation till åtgärder som har mer specifikt med hälsoläget att göra kan vi emellertid inte veta säkert. Mera om detta nedan, men först kan vi alltså dra slutsatsen att väljarkåren inte glömmer så lätt – den retrospektiva hållningen förefaller tämligen stark även vad gäller ekonomiska effekter.

Samtidigt som väljarnas minne förefaller vara gott – eller till och med långsint – så tycks de också vara tämligen närsynta. Såväl vad gäller naturkatastrofer som vid pandemier förs ibland fram krav på att regeringen måste förbättra katastrofberedskapen inför nästa katastrof. Det kan gälla allt från översvämningsskydd till att lagra mat och medicin. I faktisk mening kan sådana åtgärder säkert vara rimliga, men väljarkåren tycks inte särskilt imponerad av eller ens intresserad av att engagera sig i löften om sådant från partierna. Även om förebyggande åtgärder i sig är effektiva är engagemanget hos väljare för att förebygga nya katastrofer måttligt (Healy & Malhotra 2009: 402). Det behöver ju inte innebära att regeringen inte bör satsa på den typen av åtgärder inför valet 2022, men kanske kommer det inte att ge så stor utdelning i väljarkåren. Den mer retrospektiva utvärderingen av hur krisen sköttes tycks dominera hos väljarna framför prospektiva idéer om hur kriser skall undvikas i framtiden.

Ekonomiska kriser

Väljarna värderar i vilken utsträckning regeringar har erbjudit konkret krislindring (ofta för lite), men vid utdragna kriser kan väljarna börja agera framåtblickande och lyssna på policyförslag

Om vi så återvänder till mer renodlade ekonomiska kriser så kan den samlade forskningsbilden sammanfattas i två ord: regeringsförluster och utmanarvinster. Även här är det – kanske föga förvånande – de direkta ekonomiska umbärandena (arbetslöshet och minskad köpkraft) som gör att väljarna håller regeringar ansvariga. Även om orsakerna till krisen kanske kan sökas i det internationella ekonomiska systemet, i beslut som fattats av privata aktörer eller exempelvis EU är det regeringen som får bära ansvaret (LeDuc & Pammett 2013: 499). Även partier som inte varit i regeringsställning, men som uppfattas höra till kretsen av vanligtvis regeringsbildande partier har sett sina väljarbaser tunnna ut (Hobolt & Tilley 2016: 985). I den utsträckning coronakrisen kommer att lämna efter sig arbetslöshet, sänkt köpkraft och andra ekonomiska problem kommer därför regeringspartierna, Socialdemokraterna och Miljöpartiet att arbeta i uppförsbacke inför valet 2022. Huruvida uppförsbacken då gäller även Centern och Liberalerna som är med i januariavtalet om svensk politik och budgetarbete är inte självklart. Det faktum att en allt ökande andel C- och L-väljare nu betraktar Socialdemokraterna som ”näst bästa parti” antyder ändå att de fyra partierna uppfattas ha närmat sig varandra (SCB, november 2019: 84, november 2020: 64). Skulle januariavtalet spricka ändras eventuellt förutsättningarna, även om väljarna förmodligen skulle minnas att C och L utgjorde en del av regeringsunderlaget under krisens akuta skede.

Oavsett hur de ekonomiska ramarna ser ut och oavsett om väljare naturligt nog även betraktar hälsokonsekvenserna av coronan som regeringens – och eventuellt även samarbetspartiernas – ansvar torde det finnas mycket starka

incitament för regeringen och samarbetspartierna att ta till i princip allt man har i ekonomiska stödåtgärder och stimulanspaket fram till valet 2022. I någon mån kan vi kanske slå fast att detta är vad regeringen och samarbetspartierna redan satt sig före. Jämfört med krissatsningarna 2008–2010 har de ekonomiska stödåtgärderna, som redan då var omfattande, hittills varit väsentligt större (Ekonomifakta 2021a, Tillväxtverket 2013: 62, Jasanoff et al. 2021: Sweden). Medan den stora 1990-talskrisen präglades av en lång rad nedskärningar i välfärdsstaten och i offentlig sektor, vilket drabbade den dåvarande sittande borgerliga fyrapartiregeringen, har detta i sig däremot inte präglat coronahandlingen. Även under finanskrisen 2008–2010 undveks nedskärningar, även om ersättningsnivåer i sjukförsäkring och arbetslöshetsförsäkring sjönk ganska drastiskt från 1990-talet fram till 2012 (Blomqvist & Palme 2020: 117). BNP-nedgången 2020 är dock större än under finanskrisen 2008 (cirka 5 procent 2008, SCB augusti 2020, cirka 8 procent andra kvartalet 2020, Dahlström & Lindvall 2021: 526; arbetslösheten var ungefär lika hög, cirka 9 procent, 2008 och 2020, Ekonomifakta 2021b).

Alliansregeringen lyckades via stora satsningar 2008–2010 under finanskrisen inte bara hejda väljarflykt utan tvärtom vinna väljare. Detsamma lyckades den tyska regeringen åstadkomma efter Elbeöversvämningen 2002. Lärdomen för de svenska politikerna idag är att den viktigaste vägen till väljarnas förtroende är att fortsätta med omfattande stödåtgärder samt att avstå från försämringar inom välfärdsstaten – eller möjligen istället åstadkomma förstärkningar. Inte minst gäller förstärkningsincitamentet på områden där svagheter i välfärdsstaten blottlagts under pandemin: äldreårdens och sjukvårdens finansiering, bemanning och organisering (Dahlström & Lindvall 2021: 524 f).

Policyprat utan konkreta åtgärder tycks däremot tilltala väljarna föga, åtminstone till en början. I en översikt av 24 länders hantering av olika typer av ekonomiska kriser 2004–2014 framgår det återigen att väljarna i första hand reagerade på de konkreta ekonomiska villkor de ställdes inför. Den arbetslöshet och den minskade köpkraft de upplevde, men även eventuell ”svångremspolitik”, fick ett direkt utslag i minskat stöd för sittande regeringar. Policyförslag i sig, dvs idéer om att lösa krisen imponerade mindre på väljarna. Istället var det alltså de hårda tiderna i sig som fällde avgörandet, dvs. ett tydligt retrospektivt väljarbeteende (Talving 2017: 575). Emellertid kunde en förändring skönjas över tid. En förklaring kan vara att väljarna till en början haft svår att skilja ut olika policylinjer hos de politiska partierna eftersom dessa inledningsvis ofta visade upp en ganska stor konsensus kring krishandlingen (LeDuc & Pammett 2013: 498 ff). Vartefter tenderade partierna dock att utveckla sina egna policies och i takt därmed blev väljarna också mera policyorienterade, dvs. mer prospektivt inriktade. ”Väljarna bestraffar och belönar regeringsinnehavare grundat på konkret ekonomiska utfall, men väljarna förlitar sig även på andra ekonomiska aspekter när de träffar sina val.” (Talving 2017: 575). I den utsträckning det som

kallades "borgfreden" mellan de svenska partierna kring coronakrisen under våren 2020 lösts upp (Omni 29 maj 2020, Dahlström & Lindvall 2021: 533 f) har det därför blivit allt viktigare för partierna att presentera tilltalande och sammanhängande policyförslag i relation till pandemihanteringen – såväl vad gäller hälsoaspekter som ekonomiska aspekter. Samtidigt har ändå både den tidigare nämnda mexikostudien och gudrunstudien visat att det tycks ta ganska lång tid för väljarna att släppa bakåtblicken (problemen lever kvar plus att väljarna rent allmänt har svårt att ta till sig policyförslag så länge krisproblemen faktiskt kvarstår). Kanske är därför valet 2022 såpass närliggande att det retrospektiva beteendet kommer att överväga.

Även om det är de konkreta ekonomiska och hälsoeffekterna in på bara skinnen som väljarna kommer att ta med sig in i valrörelsen 2022 – och hur regering och oppositionspartier har hanterat det – så finns möjligen ett visst utrymme för partierna att knyta upp debatten kring policyförslag. En viktig aspekt blir då partiernas ideologier. I Lindvalls studie av den stora 1930-talsdepressionen och den stora finanskrisen strax före 2010 var mönstren tydliga såtillvida att "det är uppenbart så, att sittande regeringar straffas när tiderna är svåra, men där tycks också ha funnits en aktiv framåtblickande, ideologisk mekanism" (Lindvall 2014: 761). Väljarna rationaliserar delvis genom att betrakta ekonomiska förslag i ljuset av sina ideologiska uppfattningar (Palmer & Whitten 2011: 436). Då förväntar sig väljarna att partier åt höger och åt vänster skall åstadkomma delvis olika ting. Om därför regeringen, och i synnerhet Socialdemokraterna, kraftfullt inför valet 2022 finansiellt och på andra vis skyddar, förstärker och förbättrar viktiga delar av välfärdsstaten kommer det förmodligen att uppskattas av väljarna. Inte minst torde detta gälla coronarelaterade, klassiska socialdemokratiskt viktiga, områden som äldreomsorg och sjukvård. På samma sätt kan väljarna istället komma att straffa just Socialdemokraterna och regeringen i den mån väljarna uppfattar att dessa områden inte har skyddats tillräckligt.

Vidare kan valrörelsen 2022 komma att påverkas av om coronakrisen – inklusive dess sidokriser av ekonomisk natur – kommer att ta upp en stor del av agendautrymmet eller ej. Om fokus fortsatt ligger på corona kommer andra ideologiskt laddade områden, som skola, invandring, brott/straff och klimat att delvis trängas undan. Eftersom partierna i olika utsträckning är profilerade på dessa områden kan agendafokuset i sig få väljarkonsekvenser. Hur det blir med dessa ting vet vi förstås inte ännu.

Oftast krav i debatten på ”starkt ledarskap”

Tveksamt om hastigt ändrad organisation alls fungerar i sig, men svensk flernivådemokrati öppnar för debatt dominerad av ”blame-avoidance”

Slutligen pekar forskningen på att rent administrativa beslutsnivåer ibland blir viktiga under kriser. En ganska vanlig uppfattning är att det vid kriser är viktigt att en ”ledare” tar steget fram och ”leder krisarbetet”. Forskningen ger inte så mycket stöd åt detta. Snarare förekommer epitet som ”myt”. Krisorganisation karakteriseras ofta av organisatoriskt och juridiskt komplicerade nätverk som kräver parallella beslutsprocesser i flera led (Boin & t’ Hart 2008: 6). Försök att i hast ”centralisera beslutsfattande [kan] riskera att orsaka mer problem än det löser eftersom de stör de väletablerade beslutsvägar” som redan finns (Boin & t’ Hart 2008: 6, 12). Delvis upprätthålls ”myten om centraliserade strukturer genom att det [i stora kriser] sätts upp kriscentra med formella befogenheter, men de viktiga besluten härrör egentligen från en mängd aktörer ... på operativ nivå är det närapå omöjligt med centralisering eftersom många situationsspecifika problem uppstår samtidigt på olika platser. ... Dessa kan endast hanteras av operationella beslutsfattare på det vis de finner nödvändigt.” (Boin & t’ Hart 2008: 6).

Samtidigt är de naturligtvis så, att lokala beslutsfattare kan sätta sig på tvären. Kraven på att ”harmonisera politiken mellan beslutsnivåer” ökar (Roberts 2020: 33). Exakt hur väljare tänker ifråga om politiskt ansvar på olika beslutsnivåer är inte alldeles klart, men att diskussion om vilken nivå som egentligen har ansvaret för krishanteringen är en del av det politiska samtalet är uppenbart. Oppositionsledaren Ulf Kristersson har exempelvis å ena sidan krävt att ansvaret för en rad krisåtgärder i första hand bör skjutas uppåt, från kommuner och regioner till regeringsnivån, men å andra sidan även hävdat att ansvaret för vaccinupphandling bör skjutas neråt, från EU-nivån till den svenska regeringsnivån (*Aftonbladet Debatt*, 2020; Kristersson, 2021). En flernivådemokrati som den svenska med ansvarsområden förlagda till kommunal, regional, statlig och EU-nivå samt även till olika myndigheter inbjuder självfallet till diskussion om var ansvaret ligger och till att försöka skjuta ifrån sig ansvaret till en annan beslutnivå via ”blame avoidance” (Weaver 1986, Brändström 2016).

Att en regering deklarerar att den har ansvaret för de problem som krisen lett till må vara moraliskt berömvärdt (om det nu är så att ansvaret ligger hos den som tar på sig det). Ur väljarstrategisk synpunkt är dock ansvarsvägen mindre gynnsam om oppositionen väljer att politisera krishanteringen, så som har skett i Sverige. Istället landar många politiska debatter och deras väljar-konsekvenser i hur regering och opposition förmår kommunicera vad krisen egentligen handlar om. Förutom de potentiella slutsatser vi diskuterat tidigare om hur väljarna drar sina slutsatser baserat på konkreta kriskonsekvenser (hälsoproblem, ekonomiska problem, arbetslöshet) finns alltså eventuellt ett

visst utrymme för partierna att inför väljarna paketera krisens effekter, dess orsaker och dess hantering på olika vis, men det skall nog inte överdrivas (Boin et al. 2009).

Självklart är det både rimligt och möjligt att diskutera antalet administrativa nivåer och deras relation till varandra och vem som ansvarar för vad på vilken nivå (Öberg & Wockelberg 2020). Att verkligen förändra beslutsvägar mitt under krisen kan däremot bli kontraproduktivt. Regeringen torde emellertid ha incitament att peka på att äldrevården ligger på kommunerna och sjukvården ligger på regionerna. Oppositionen däremot har skäl att antingen försöka påtala att regeringen borde ta ett centralt grepp om beslutsfattandet, alternativt hävda att regeringen i praktiken har sådana beslutsbefogenheter, men inte utnyttjar dem. Med den ekonomiska krishanteringens förhåller det sig omvänt – åtminstone så länge det går att hävda att åtgärderna fungerar. Regeringen torde här ha ett incitament att lyfta fram dess centrala roll medan oppositionen har ett incitament att påtala att åtgärder kommer för sent och att det snarare är kreativa företag som står för den egentliga krisberedskapen eller att det är hälsoåtgärder av regionerna som lagt grunden för snabb ekonomisk återkomst.

Även om incitamentet för regeringen är att lyfta fram kommuners och regioners ansvar antyder den tidigare nämnda studien av svininfluensan i Mexiko emellertid något annat. Trots att väljarna där kände till de olika beslutsnivåerna och de olika administrativa kompetenserna och tog ”hänsyn till politiken på federal, statlig och kommunal nivå ... så använde[r] väljarna den [krischocks-]information som [fanns] tillgänglig för dem [på lokal nivå] som en proxy för att avgöra hur effektiv centralregeringens handlingar har varit, och bestraffa[de] regeringen” utifrån den lokala situationen (Gutierrez et al. 2020: 3). Samtidigt visar andra studier att även ett centraliserat beslutsfattande också ökar väljarnas benägenhet att lägga skulden just på den centrale beslutsfattaren (Brändström 2016: 54). Även om innebörden av ”samlat ansvar” är ganska vag är det onekligen så, att det är just regeringen som ”har det samlade ansvaret för den strategiska hanteringen av krisen” (Statskontoret 2020: 59). Möjligen står regeringar därför inför ”damned if you do, damned if you don’t” vad gäller frågor om var det ”egentliga” ansvaret ligger rent formellt. Regeringar tar ofta stryk under kriser.

”What have you done for me lately?”³

Vid kriser tycks väljare se ganska prosaiskt på politiska företrädare

Sammanfattningsvis så ger den samlade krisforskningen en övergripande bild av att regeringar får svårt hos väljarna. Väljarna går igenom svårigheter och tar

3 Jämför Popkin et al. 1976: 805.

ut sin frustration på den högsta instansen även om andra beslutsnivåer formellt skulle vara inblandade eller krisen varit så komplicerad och omfattande att åtgärder inte räcker så långt. Samtidigt finns det en del regeringar kan göra. Pandemin är ett unikt exempel på hur flera olika typer av kriser går in i varandra. Coronakrisen är inte enbart en omfattande kris som rör hälsoeffekter av ett visst virus och de åtgärder som konkret vidtagits för att motverka virusets effekter. Krisen är dessutom genom åtgärdernas karaktär i högsta grad även en ekonomisk kris samt ju mer åtgärderna används även en mer allmän hälso- och social kris. Dessa sammanflätade, samtida, och mycket utdragna kriser utgör en unik period i svensk och internationell krishistoria (om vi bortser från krig) och därför finns heller ingen samlad forskning att falla tillbaka på. Vi tar oss därför fram i obanad terräng. Vi vet dock ganska mycket om olika typer av separata kriser – som ju kan vara nog så omtumlande, besvärliga och tragiska för enskilda människor.

Framförallt visar krisforskningen att det med alla medel gäller för sittande regeringar att dämpa kriseffekterna – inte minst de ekonomiska följdproblemen som oftast kommer som ett brev på posten. Om väljarna vid valet 2022 sedan i första hand kommer att minnas de många dödsfallen, eventuella vaccinförseningar och ekonomisk nedgång under särskilt 2020 eller istället att alla till slut vaccinerats, att ekonomin potentiellt studsat tillbaka (om detta skulle ske) och de omfattande ekonomiska stödåtgärderna från regeringen är inte helt självklart. Riksdagspartierna har i varje fall – beroende på om de befinner sig i regeringsställning eller opposition – olika incitament att "hjälpa" väljarna tänka i den ena eller andra banan.

Avslutningsvis: för alla kriser gäller att de ibland faktiskt skapar en slags frihet för beslutsfattare. "I stunder av stark förändring ... kan fler beslutsalternativ öppna sig". Samtidigt är allt så mycket mer komplicerat eftersom så mycket just är under förändring (Gourevitch 1986: 240). Å ena sidan förefaller det alltså som att väljarna i första hand agerar retrospektivt vid stora kriser, åtminstone till en början. Å andra sidan har en rad frågor flutit upp till ytan som eventuellt kan forma grunden för en övergång till ideologiskt färgade löften inför valet 2022 som partierna inte trott varit möjliga förut. Kommer krav på "likvärdighet" mellan olika delar av Sverige snarare än "lokalt inflytande" att leda till drastiska kommun- och eller regionreformer? Kommer krav på universell och generöst finansierad, organiserad och reglerad välfärd – inte minst äldrevård – att leda till omfattande nya prioriteringar vad gäller skattenivåer och utgiftsområden? Kommer partierna att lyckas få väljarna att tänka prospektivt eller kommer väljarna att snarare agera retrospektivt vid valet 2022?

Referenser

- Aftonbladet, Debatt*, 2020. 3 september. "En borgerlig regering skulle våga fatta beslut". "Kristersson och Busch: Regeringen är politiskt impotent | Aftonbladet" – hämtad 2021-02-15.
- Bechtel, Michael M. & Hainmueller, Jens, 2011. "How lasting is voter gratitude? An analysis of the short- and long-term electoral returns to beneficial policy", *American Journal of Political Science* 55(4), s. 852-868.
- Blomqvist, Paula & Palme, Joakim, 2020. "Universalism in Welfare Policy: The Swedish Case beyond 1990", *Social Inclusion* 8(1), s. 114-123.
- Boin, Arjen & 't Hart, Paul, 2007. "The crisis approach", s. 42-54 i Rodríguez, Havidán, Quarantelli, Enrico Louis & Russell Rowe Dynes (red.), *Handbook of disaster research*. Vol. 643. New York: Springer.
- Boin, Arjen & 't Hart, Paul, 2008. "Public Leadership in Times of Crisis: Mission Impossible?" s. 1-15 i Boin, Arjen (red.), *Crisis Management VOLUME III*. London: Sage.
- Boin, Arjen, 't Hart, Paul & McConnell, Allan, 2009. "Crisis exploitation: political and policy impacts of framing contests", *Journal of European Public Policy* 16(1), s. 81-106.
- Born, Andreas, van Eck, Pieter & Johannesson, Magnus, 2018. "An experimental investigation of election promises", *Political Psychology* 39(3), s. 685-705.
- Brändström, Annika, 2016. *Crisis, accountability and blame management: strategies and survival of political office-holders*. Diss. Utrecht University.
- Dahlström, Carl & Lindvall, Johannes, 2021. Sverige og covid-19-krisen, s. 505-534 i *Händteringen af covid-19 i foråret 2020*. Rapport afgivet af den af Folketingets Udvalg for Forretningsordenen nedsatte udredningsgruppe vedr. håndteringen af covid-19 (2020). Rosendahls a/s.
- Ekonomifakta*, 2021a. Stödåtgärder – coronakrisen, februari 2021, <https://www.ekonomifakta.se/Fakta/Offentlig-ekonomi/Statsbudget/stodatgarder-coronakrisen/> – hämtad 2021-02-15.
- Ekonomifakta*, 2021b. Arbetslöshet, december 2020, https://www.ekonomifakta.se/Fakta/Arbetsmarknad/Arbetsloshet/Arbetsloshet/?gclid=CjoKCQiA1KiBBhCcARIsAPWqoSrr_ozygnT-Uqofizc58eM1RrN3NRHR_nb64sxTDC9u_eGpgr1mKakaAhPbEALw_wcB – hämtad 2021-02-15.
- Ekot*, 2021, Svensk väljaropinion, januari, Grafik: Svensk väljaropinion januari 2021 – Nyheter (Ekot) | Sveriges Radio – hämtad 2021-02-15.
- Eriksson, Lina M, 2016. "Winds of change: voter blame and storm Gudrun in the 2006 Swedish parliamentary election", *Electoral Studies* 41 (March), s. 129-142.
- Google (2021). Coronaviruset (Covid-19), <https://news.google.com/covid19/map?hl=sv&gl=SE&ceid=SE%3Asv> – hämtad 2021-02-15.
- Gourevitch, Peter, 1986. *Politics in hard times: Comparative responses to international economic crises*. Cornell University Press.
- Gutierrez, Emilio, Meriläinen, Jaakko & Rubli, Adrian, 2020. "Electoral repercussions of a pandemic: evidence from the 2009 H1N1 Outbreak", *Available at SSRN*.
- Healy, Andrew & Malhotra, Neil, 2009. "Myopic Voters and Natural Disaster Policy", *The American Political Science Review* 103(3), s. 387-406.
- Hernández, Enrique & Kriesi, Hanspeter, 2016. "The electoral consequences of the financial and economic crisis in Europe", *European Journal of Political Research*, 55(2), s. 203-224.

- Hobolt, Sara B. & Tilley, James, 2016. "Fleeing the centre: the rise of challenger parties in the aftermath of the euro crisis", *West European Politics* 39(5), s. 971-991.
- Jackson, Claire, 2009. "History lessons: the Asian Flu pandemic", *British journal of general practice* 59(565), s. 622-623.
- Jasanoff, Sheila, Hilgartner, Stephen, Hurlbut, J. Benjamin, Özgöde, Özgöde & Rayzberg, Margarita, 2021. *Comparative Covid Response: Crisis, Knowledge, Politics*. Interim Report. John F. Kennedy School of Government.
- Karlsten, Emanuel, 2021. Coronaveckan som gått, v6. Podd, <https://emanuelkarlsten.se/coronaveckan-som-gatt-v6/> - hämtad 2021-02-15.
- Kristersson, Ulf, 2021. Facebook 18 januari 2021, <https://www.facebook.com/UlfKristerssonM/posts/2900996146802723/> - hämtad 2021-02-15.
- Laffan, Brigid, 2014. "Testing times: The growing primacy of responsibility in the Euro area", *West European Politics* 37(2), s. 270-287.
- LeDuc, Lawrence & Pammett, Jon H., 2013. "The fate of governing parties in times of economic crisis", *Electoral Studies* 32(3), s. 494-499.
- Lindvall, Johannes, 2014. "The electoral consequences of two great crises", *European Journal of Political Research* 53(4), s. 747-765.
- MacGregor, Hayley, Santiago, Ripoll & Leach, Melissa, 2020. "Disease Outbreaks: Navigating Uncertainties in Preparedness and Response", s. 113-126 i Scoones, Ian & Stirling, Andy (red.), *The Politics of Uncertainty: Challenges of Transformation*. London: Taylor and Francis Group.
- Omni, 2020 - <https://omni.se/analyser-politisk-borgfred-haller-pa-att-spricka/a/Opv9OA> - hämtad 2021-02-15.
- Palmer, Harvey D. & Whitten, Guy D., 2011. "Through thick and thin? The dynamics of government support across income groups during economic crises", *Electoral Studies* 30(3), s. 427-437.
- Popkin, Samuel, Gorman, John W., Phillips, Charles, & Smith, John A., 1976. "Comment: What have you done for me lately? Toward an investment theory of voting", *The American Political Science Review* 70(3), s. 779-805.
- Roberts, Adam, 2020. "Pandemics and Politics", *Survival* 62(5), s. 7-40.
- Rosenthal, Uriel, Boin, Arjen & Comfort, Louise K., 2001. *Managing crises: Threats, dilemmas, opportunities*. Charles C Thomas Publisher.
- SCB, maj 2020, Partisypatiundersökning, <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/demokrati/partisypatier/partisypatiundersokningen-psy/pong/statistiknyhet/partisypatiundersokningen-i-maj-2020---val-idag/> - hämtad 2021-02-15.
- SCB, augusti 2020, Sveriges BNP, Sveriges BNP (scb.se) - hämtad 2021-02-15.
- SCB, november 2020, Partisypatiundersökning, <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/demokrati/partisypatier/partisypatiundersokningen-psy/pong/statistiknyhet/partisypatisypatier-november-2020/> - hämtad 2021-02-15.
- Statskontoret, 2020. *Förvaltningsmodellen under coronapandemin*.
- Talving, Liisa, 2017. "The electoral consequences of austerity: economic policy voting in Europe in times of crisis", *West European Politics* 40(3), s. 560-583.
- Vetenskap & Allmänhet, 2020. <https://v-a.se/2021/02/corona-i-svenska-medier-stort-fortroende-for-sjukvardspersonal/> - hämtad 2021-02-15.
- Weaver, R. Kent, 1986. "The politics of blame avoidance", *Journal of public policy* 6(4), s. 371-398.